

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мазаракі А.А. Економіка торговельного підприємства: підручник / Мазаракі А.А., Лігоненко Л.О., Ушакова Н.М.; за ред. Н.М. Ушакової. – К.: Хрещатик, 1999. – 800 с.
2. Білик В.М. До питання про вживання термінів «товарні ресурси» і «товарні запаси» / В.М. Білик, О.А. Закусілов // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.2. – С. 171–175.
3. Абрютина М.С. Экономический анализ торговой деятельности: учебн. пособ. / Абрютина М.С. – М.: Изд-во «Дело и Сервис», 2000. – 512 с.
4. Марцин В.С. Економіка торгівлі: підручник / Марцин В.С. – К.: Знання, 2008. – 603 с.
5. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: стат. зб. / [за ред. Н.С. Власенко]. – Київ, 2012. – 54 с.
6. Зовнішня торгівля України: стат. зб. / [за ред. А. Фризоренко]. – Київ, 2012. – 102 с.
7. Писаренко В.В. Маркетинг овочевої продукції (методичні та практичні аспекти): [монографія] / Писаренко В.В. – Полтава: ФОП Говоров С.В., 2008. – 304 с.
8. Програма економічних реформ «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/>

Стаття надійшла до редакції 03.09.2012.

УДК 332.1:338.436

Коломицева О.В., д.е.н., доцент,
Черкаська філія ПВНЗ «Європейський університет»
Шевченко Н.В., аспірант
Черкаський державний технологічний університет

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ПРОДОВОЛЬЧОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ

В статті изложены суть, преимущества и возможности осуществления кластеризации продовольственного комплекса региона. Исследован международный опыт и технологии формирования кластеров. Охарактеризованы основные этапы создания, принципы функционирования и развития продовольственных кластеров. Предложен алгоритм формирования инновационно-инвестиционного кластера продовольственного комплекса.

Ключевые слова: региональный продовольственный комплекс, кластер, продовольственный кластер, принципы регионального продовольственного кластера, инновационно-инвестиционный кластер.

The essence, advantages and possibilities of regional food complex clustering are considered in the article. International experience and technologies of clusters formation are investigated. The basic stages of food clusters creation, principles of their functioning and development are described. The algorithm of forming innovation-and-investment food complex cluster is offered.

Key words: regional food complex, cluster, food cluster, principles of regional food cluster, innovation-and-investment cluster.

Постановка проблеми. Стійкий розвиток і підвищення конкурентоспроможності економіки продовольчого комплексу регіону безпосередньо пов'язані з вибором використання обмежених продовольчих, інноваційних та інвестиційних ресурсів. При цьому виникає низка питань щодо предмета виробництва, існуючого і потенційного попиту, економічних і соціальних пріоритетів, резервів і чинників, реальних джерел інвестування, програм, механізмів та інститутів функціонування пропонуванних систем. Розвиненість ПК регіону пов'язана з його конкурентоспроможністю і стійким розвитком, який багато в чому залежить від рівня розвитку кластерів окремих галузей або підкомплексів. Наявність кластерів сприяє швидкому досягненню і збереженню високого рівня конкурентоспроможності та стійкості внаслідок того, що кластеризація обумовлює збільшення обміну інформацією і вірогідність появи нових підходів, а також виникнення нових виробників, які формуються з галузей-споживачів (постачальників), з суміжних галузей або шляхом відділення.

Трансформація національної економіки спричиняє розкоординовану спрямованість кластеризації, низьку ефективність вже діючих кластерних формувань, безліч проблемних питань, серед яких особливої уваги заслуговує процес створення кластерів підприємств продовольчого комплексу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема якісної кластеризації в сучасних умовах розвитку національної економіки перебуває в центрі уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема: А.В. Глотко, В.А. Дубницького, М.П. Войнаренко, С.І. Соколенка, Ю.С. Коваленка, Л.В. Козак, П.Т. Саблук, Л.І. Федулової та ін.

Метою статті є обґрунтування доцільності формування агропродовольчих кластерів, визначення умов ефективного функціонування та перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу. Кластеризація, або перехід на технологію кластерів у господарській діяльності, стає останнім часом досить ефективним і виправданим прагматичним інструментом формування конкурентної продовольчої економіки. Багато країн активно використовують цю технологію. Таке значення кластерів обумовлює необхідність їх вивчення і поширення.

Ряд науковців визначають кластер в АПК як ключовий інструмент управління територіальною агропромисловою політикою перерозподілу доданої вартості і комплексного використання соціально-економічного потенціалу території. Ядром таких кластерів можуть бути великі переробні або сільськогосподарські підприємства, що об'єднують навколо себе малий і середній бізнес, виробничі й постачальницько-збутові кооперативи, ринкові та інноваційні структури.

В умовах ринкової економіки об'єктом економічного управління повинні стати не галузь, не компанія, а територія, її кластери. При цьому найважливішою передумовою кластеризації регіональної економіки повинна стати наявність високотехнологічних підприємств, технопарків та інших елементів індустріально-інноваційного комплексу, що забезпечує безперервність циклу «дослідження – розробка – технології – виробництво – реалізація». Кінцевим результатом цього є серійний випуск на підприємствах регіону наукомісткої конкурентоспроможної продукції.

В сучасних умовах трансформаційного розвитку теоретико-методологічна база знаходиться на початковому етапі формування понятійного апарату кластер-процесу. Тому, точність у визначенні повинна бути, але вона не повинна мати домінуючий характер, заперечуючи можливість перетворень.

Кластер – це група, як правило, географічно локалізованих взаємопов'язаних економічних суб'єктів (виробничих підприємств, закладів інфраструктури, науково-дослідних центрів, вузлів та інших організацій), що взаємодоповнюють один одного на добровільних договірних засадах для досягнення конкретного господарського ефекту та посилюють ринкові конкурентні переваги [1, с. 192]. Основу формування таких кластерів, як правило, становить виробничо-господарська технологія. Підприємства, що входять в кластер, можуть розрізнятися за продуктовою, технологічною, інституційною чи іншою ознакою, але при цьому залишатися в системі кластерних зв'язків між собою. Цьому сприяє так звана системна природа детермінантів розвитку економічної системи; їх здатність доповнювати і посилювати один одного. Регіони, які сформували кластери, зможуть вирішити основну частину проблем, наприклад, кластери беруть на себе вирішення більшості соціальних проблем територій; кластери спрямовані на покращення інфраструктури регіону, в якому вони працюють; кластери забезпечують створення нових робочих місць; забезпечується зростання добробуту територій, де працюють кластери [2, с. 263].

У міжнародній практиці передбачається наявність двох найбільш поширених схем (чи технологій) формування кластерів. Перша – формування за вертикальною схемою. Тут діє технологія «покупець–постачальник», і взаємозв'язок між суб'єктами (підприємствами, фірмами) встановлюється по вертикалі. Друга схема полягає в організації системи горизонтальних взаємовідносин і взаємозв'язків, яку формує система загальних клієнтів, єдність технології, каналів збуту, постачання тощо [3, с. 43].

З кластеризацією багато експертів і дослідників пов'язують становлення конкурентних національних економік, окремих секторів і галузей. Конкурентоспроможність виробничо-економічних комплексів багато в чому залежить від рівня розвитку кластерів окремих галузей. Окрім цього, кластер стає засобом для подолання інертності, негнучкості в діяльності компаній, стимулює виникнення нових виробників.

Конкурентоспроможні постачальники сприяють розвитку в країні споживаючих галузей, забезпечують їх технологіями, стимулюють розвиток загальних виробничих чинників, породжують нових виробників.

Одна конкурентоспроможна галузь може створити ряд нових суміжних галузей, забезпечуючи їм легкий доступ до кваліфікованої робочої сили, використовуючи споріднену диверсифікацію визнаних компаній або стимулюючи виникнення нових фірм шляхом відділення.

Активна конкуренція в одній галузі поширюється на інші галузі кластеру. Нові виробники, що приходять з інших галузей кластеру, прискорюють розвиток, стимулюючи різні підходи до НДДКР і забезпечуючи необхідні засоби для впровадження нових стратегій і кваліфікацій. Відбувається вільний обмін інформацією і швидке поширення нововведень по каналах постачальників або споживачів, що мають контакти з численними конкурентами [4, с. 258].

Взаємозв'язки усередині кластеру, часто абсолютно несподівані, ведуть до розробки нових шляхів у конкуренції і породжують абсолютно нові резерви і чинники, а трудові ресурси та ідеї утворюють нові комбінації.

Галузеві пріоритети тісно пов'язані з необхідністю вирішення загальнодержавних проблем, з яких найбільш актуальною є продовольча безпека України.

Продовольчий кластер – складне господарське утворення, тому його побудову слід здійснювати у декілька етапів. Це положення має знайти своє віддзеркалення в методології кластеризації, яка повинна мати такі етапи:

I. Вибір мети. Основні критерії у вирішенні завдань цього етапу загальновідомі і в теоретичному плані не становлять інтересу.

II. Вибір контекстуального елемента кластеру. Контекстуальний елемент кластеру є тією ланкою, яка здійснює формування усього ланцюжка галузей, компаній тощо.

III. Етап формування ланцюжка галузей і видів діяльності, що входять в кластер. Основним завданням є виділення тих видів діяльності, які повинні увійти до продовольчого кластеру, і визначення послідовності їх взаємодії. Часто таке завдання вирішується інтуїтивно. В зв'язку з цим необхідним є формування чіткої технології цієї процедури.

Зіставлення представлених етапів і завдань вказує на те, що останнє завдання в процесі побудови галузевого кластеру є головним і найменш науково вивченим та обґрунтованим.

Продовольчий кластер повинен відповідати таким принципам: саморозвитку; самофінансування; перманентної рентабельності; самодостатності [5, с. 305].

Принцип саморозвитку є основним при формуванні кластеру. Суть його полягає в тому, щоб сформований кластер відзначався перспективністю розвитку. Необхідно, щоб елементи, які увійдуть до цього кластеру, відрізнялися можливістю і прагненням розвиватися в часі й технологічно.

Принцип самофінансування припускає, що різні суб'єкти, що є складовими кластеру, могли б здійснювати взаємне інвестування.

Принцип перманентної рентабельності зобов'язує до обов'язкової рентабельності продукції кластеру.

Принцип ресурсної самодостатності означає, що не слід вводити в кластер виробництво тих продуктів, для яких відсутні ресурси.

Формування продовольчих кластерів є корисним для усієї регіональної економіки, оскільки в основі кластерів лежить найважливіший принцип формування конкурентоспроможності та стійкості економічних систем, який утворюється наявністю конкурентної галузі і процесом взаємності між галузями. Одна галузь починає впливати на інші і/або тягне їх за собою, або штовхає вперед. Таким чином, взаємообмін (інноваціями і стимулюючими елементами) стає найважливішою умовою формування кластерів.

Алгоритм формування інноваційно-інвестиційного кластеру ПК включає декілька етапів (рис. 1).

Кластеризація для продовольчого сектора знаходиться в початковій стадії розвитку. Міжнародна практика має досвід кластеризації в таких галузях і секторах економіки, як електроніка, машинобудування, виробництво керамічної плитки тощо, але не знає її в продовольчому секторі.

Формування кластеру в галузі має стратегічне значення для національної і регіональної економіки, оскільки кластер дає початок внутрішньому зростанню і є тією ланкою, за яку можна витягнути увесь ланцюг.

Ефективність кластеризації ПК регіону багато в чому залежить від успішної реалізації стратегічного управління конкурентоспроможністю і стійким розвитком ПК регіону.

Кластерна схема продовольчого комплексу регіону включає такі ключові напрями: постачальників сировини в особі сільгоспвиробників, постачальників устаткування в особі машинобудівних підприємств, постачальників тари і упаковки, організацій і установ системи стандартизації, сертифікації і метрології, підготовку кадрів в галузевих або спеціалізованих ВНЗ.

Розвиток ринкових відносин, різноманіття форм власності підприємств і організацій АПК, державна структура управління, прагнення до інтеграції у світову економічну систему диктують необхідність критичної оцінки існуючої системи підвищення якості продукції, стандартизації і сертифікації в агропромисловому комплексі.

Ринкова економіка з її жорсткою конкуренцією вимагає впровадження нових технологій, постійного вдосконалення техніки, скорочення витрат виробництва і випуску конкурентоспроможної продукції, отже, і постійного оновлення і поповнення виробництва новими кадрами. Спеціальні знання, висока професійна підготовка перетворюються на обов'язкову умову успішної праці працівників ПК. Якість підготовки фахівців нового покоління повинна відповідати міжнародним стандартам.

Практика ж показує, що професійний рівень працівників АПК, їх функціональна діяльність не відповідають вимогам формотворчого механізму ринкової економіки. Висока професійна, кваліфікаційна, територіальна мобільність працівників є необхідною умовою для перебудови

господарської структури регіону, оптимізації галузевих пропорцій. Сучасне виробництво повинне формувати працівника нового типу з високою адаптивністю до нових видів праці, частої їх зміни, пристосованістю до перенавчання і швидкого накопичення нових знань.

Рис. 1. Алгоритм формування інноваційно-інвестиційного кластеру продовольчого комплексу регіону

Висновки. Розвиненість продовольчого комплексу регіону пов'язана з його конкурентоспроможністю та стійким розвитком, що значною мірою залежить від рівня розвитку кластерів окремих галузей чи підкомплексів. Реалізація необхідних заходів з інноваційно-інвестиційного оновлення продовольчого комплексу регіону є можливою лише з переходом на нову систему державного управління науково-інноваційною сферою ПК регіону за схемою: орієнтовані фундаментальні дослідження – прикладні науково-дослідні та проектно-конструкторські роботи – високі технології – стійке і конкурентоспроможне розширення виробництва. Такі перетворення передбачають формування єдиної науково-технологічної і агропродовольчої політики та бази виявлення інноваційних пріоритетів відповідно до продовольчих потреб регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брижань І.А. Вплив кластерних об'єднань на розвиток підприємств і регіонів / І.А. Брижань, І.М. Савицька // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – С. 189–194.
2. Коломицева О.В. Стратегія структурних змін економіки регіонів: методологія і практика: [монографія] / О.В. Коломицева; НАН України, Рада по вивч. продукт. сил України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси: Брама-Україна, 2010. – 371 с.
3. Федотова Ю.В. Міжнародний досвід формування кластерних структур та можливості його використання в регіонах України / Ю.В. Федотова // Інноваційна економіка: Всеукр. наук.-вироб. журн. – 2010. – С. 42–45.
4. Коляденко С.В. Кластери як один з інтегрованих формувань в АПК / С.В. Коляденко // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – 2010. – С. 256–260. – (Серія: Економічні науки).
5. Осіпов Д.П. Особливості створення і принципи формування кластерних утворень у харчовій промисловості / Д.П. Осіпов // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць. – Вип. 30. – Одеса: ОДЕУ, 2008. – С. 303–307.

Стаття надійшла до редакції 13.09.2012.